

Exorcizmus otrokyne vo Filipách a rímske právo¹

Valéria Terézia Dančiaková

Kánonické texty sú predovšetkým predmetom záujmu štúdia teologických disciplín, či už ide o dogmatiku, alebo biblistiku, ktorá skúma texty nie len z ich teologického hľadiska, ale za účelom ich pochopenia neopomína ani historický kontext textov. Mimo teológie sa však týmto textom málokto venuje, a to aj napriek tomu, že napríklad autor Evanjelia podľa Lukáša a Skutkov apoštolov označuje tieto texty za akýsi „historický“ záznam udalostí. Obzvlášť Skutki apoštolov predstavujú skôr historiografické dielo, keďže popisujú udalosti šírenia prvotného kresťanstva. Antická historiografia sa však neriadila pravidlami modernej historiografie, a preto bývajú Skutki apoštolov odsúvané bokom. Záznam udalostí, ako sú v nich popísané jednoducho nie je možné brať ako historický fakt. Rovnako aj z teologického hľadiska býva kniha Skutkov apoštolov opomínaná, keďže obsahuje záznam zvesti z druhej ruky, teologickú interpretáciu zvesti Petra, či Pavla v podaní druhej generácie kresťanov.

Napriek tomu si dovoľíme tvrdiť, že Skutki apoštolov sú cenným zdrojom historických reálií o fungovaní Rímskej ríše a aj v prípade, že autor niektoré situácie interpretoval mylne, môže nám to napovedať niečo o pôvode autora, ktorého identita ešte stále nie je uspokojivo definovaná. V príspevku chceme predstaviť niekoľkú momentov časti Sk 16, 16 – 40 v kontexte rímskeho práva, ako predprípravu rozsiahlejšej štúdiu knihy Skutkov apoštolov v kontexte rímskeho práva.

SK 16, 16 – 40 V KONTEXTE KOMENTÁRA CRAIGA KEENERA

Inšpiráciou pre skúmanie knihy Skutkov apoštolov v kontexte rímskeho práva bola naša predchádzajúca práca na texte, v rámci ktorej sme skúmali antijudaistickú tendenciu jedného z rukopisov Skutkov (rukopis D) a v rámci analýzy textu sme narazili na komentár teológa Craiga

Abstract

The Acts of the Apostles are one of the canonical books of the New Testament that get little attention compared to other biblical texts. The historians discard Acts as not credible enough concerning the historical events and the theologians see it only as a reception of the message of Paul and others, and as such not very authentic. But can we really put aside the text of Acts like this? Despite the historical account not being necessarily accurate, the realities that we find in the text reflect immediate experience and historical context of the author, the context of the Roman Empire of the first century CE. For that reason, one of the possible approaches to the study of the Acts is through the prism of Roman law, formal or substantive, the functioning of the provincial administration, and the interaction of the Roman citizens and the instate of citizenship with the foreigners. In the contribution, we want to focus on the pericope speaking of Paul being arrested in Philippi in the context of Roman law.

Keywords

apostle Paul, Roman law, Acts of the Apostles, common law, Lex Aquilia

Author

Mgr. et Mgr. Valéria Terézia Dančiaková, PhD.
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
valeria.terezia.danciakova@flaw.uniba.sk

Cite

DANČIAKOVÁ, Valéria Terézia. Exorcizmus otrokyne vo Filipách a rímske právo. In *Historia et theoria iuris*, 2024, roč. 16, č. 1, s. 4 – 13.

¹ Štúdia bola podporovaná Vedeckou grantovou agentúrou Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied, ako súčasť vedeckého projektu „Raná recepcia apoštola Pavla v korpuse novozmluvných textov (VEGA 1/0188/22), ktorého domovským pracoviskom je Univerzita Komenského v Bratislave, Evanjelická bohoslovecká fakulta.

Keenera² k epizóde vo Filipách, kde sme si všimli viacero prvkov, ktoré by bolo vhodné vysvetliť v kontexte rímskeho práva.

Sk 16, 16 – 40:

„16 Jedného dňa, keď sme sa uberali na miesto modlitby, stretli sme akúsi dievčinu, ktorá mala vešteckého ducha a veštením prinášala svojim pánom veľký zisk. 17 Chodila za Pavlom a za nami, a vykrikovala: „Títo ľudia sú služobníkmi Najvyššieho Boha a ohlasujú vám cestu spásy.“ 18 Robila tak veľa dní. Pavla to zamrzelo, obrátil sa a povedal tomu duchu: „Prikazujem ti v mene Ježiša Krista, vyjdi z nej von!“ A on v tú hodinu vyšiel. 19 Keď jej páni videli, že im pominula nádej na zisk, chytili Pavla a Sílasa a zavliekli ich na námestie pred vrchnosť. 20 Predviedli ich pred sudcov a povedali: „Títo ľudia poburujú naše mesto. Sú to Židia 21 a hlásajú obyčaje, ktoré my Rimania nesmieme ani prijať, ani zachovávať.“

Upozorniť chceme na dva prvky, ktoré vo svojom diele komentuje Craig Keener, a to nemožnosť použitia žaloby podľa *lex Aquilia* vo vzťahu k „pominutej nádeji na zisk“ a potom význam slova „obyčaj“ vo verši 21 a prečo by táto obyčaj mala spôsobiť tak nepriateľský postoj a uväznenie Pavla so Sílasom, ako dôsledok rímskej xenofóbie.

POMINUTÁ NÁDEJ NA ZISK

Vo svojom komentári sa Keener zamýšľa nad dôvodmi prečo, majiteľ otrokyne nevyužil na ochranu svojich záujmov *lex Aquilia*, ale obvinil Pavla verejne z poburovania a šírenia zakázaných obyčajov. Skutková podstata protiprávneho poškodenia cudzej veci (*damnum iniuria datum*) si vyžadovala naplnenie troch základných prvkov, hoci ako uvidíme, na aplikácia samotného zákona sa vyžadovalo viac. Týmito prvkami bolo spôsobenie škody/ujmy (*damnum*) na strane žalobcu, protiprávne konanie žalovaného (*iniuria*) a ujma spôsobená (*datum*) konaním žalovaného.³ Zaujímavé je, že Keener nikde nespomína samotný zákon, hoci z kontextu je jasné, že naráža na *lex Aquilia*, keďže hovorí o poškodení cudzej veci a spája ho v tomto prípade s telesným poškodením otroka. Dôvodí v zásade, že by sa mohla v tomto prípade použiť *actio legis Aquilliae*, avšak poškodený vlastník chcel vzniesť voči Pavlovi so Sílasom závažnejšie verejné obvinenie.⁴

Tomuto dôvodu si však dovoľíme oponovať o to hneď z niekoľkých dôvodov. *Lex Aquilia*, pôvodom z druhého až tretieho storočia p. n. l., pravdepodobne 287, p. n. l.,⁵ vo svojej pôvodnej podobe vyžadovalo, aby bolo spôsobené fyzické poškodenie a to priamym telesným pôsobením na vec. Okrem toho v pôvodnom znení zákon hovorí vo svojej prvej kapitole o usmrtení otroka alebo štvornohého stádového zvieratá a v druhej kapitole o strate spôsobenej inému spálením, zlomením alebo zničením⁶ (opäť vo vzťahu k otrokovi alebo zvieratú):⁷

?si quis seruum seruum alienum alienam quadrupedem pecudem iniuria occiderit, quanti id in eo anno plurimi fuit, tantum aes ero dare damnas esto.? (kapitola 1)

² KEENER, C. Craig. *Acts: An Exegetical Commentary: 15:1-23:35*. V. 3, Grand Rapids: Baker Academics, 2014, s. 2465 a nasl.

³ ANDRESON, Craig. *Roman Law for Scots Law Students*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2021, s. 387.

⁴ KEENER, ref. 2, s. 2470.

⁵ ANDRESON, ref. 3, s. 386.

⁶ Použité je slovo *rumpo*, ktoré má významy ako zlomiť, prasknúť, pretrhnúť, natrhnúť, porušiť (dohodu), vybuchnúť, či odseknúť. HLUŠÍKOVÁ, Marta. *Latinsko-slovenský slovník*. Bratislava: Kniha - spoločník, 2003, s. 1668; *Latin Concise Dictionary*. Glasgow: HarperCollins, 1997, s. 190.

⁷ Pozri aj D 9,2,27,6: *Si quis igitur non occiderit hominem vel pecudem, sed usserit fregerit ruperit, sine dubio ex his verbis legis agendum erit. Proinde si facem servo meo obieceris et eum adusseris, teneberis mihi.*; D 9, 2, 2, 1: *pr. Lege Aquilia capite primo cavetur: "Ut qui servum servamve alienum alienamve quadrupedem vel pecudem iniuria occiderit, quanti id in eo anno plurimi fuit, tantum aes dare domino damnas esto".*

?si quis alteri damnum faxit, quod usserit fregerit ruperit iniuria, quanti ea res fuit in diebus triginta proximis, tantum aes ero dare damnas esto.?⁸ (kapitola 3)

Vo vzťahu k obsahu tretej kapitoly, Jolowitz navrhoval interpretáciu, že v tom prípade ide o úplné zničenie neživých vecí, takže všetky tri kapitoly by vzťahovali na zánik hodnotných vecí.⁹ Daube na druhej strane zastáva názor, že kapitola tri sa vzťahuje na zranenie (poškodenie) predmetov spomenutých v kapitole 1.¹⁰ S postupom času sa upúšťalo od podmienky priameho telesného pôsobenia a bolo možné priznať žalobu aj v prípade, že škoda bola spôsobená nepriamo, či už v podobe žaloby *in factum*, alebo neskôr žaloby vyplývajúcej zo samotného zákona ako *actio legis Aquiliae utilis*. Tieto boli v čase klasického práva už k dispozícii.¹¹ Nebolo teda potrebné telesné pôsobenie na vec. Problém však nastáva so skutočnosťou, že tu nedochádza k fyzickému poškodeniu veci, ale len k strate určitej schopnosti otrokyne, ktorá prinášala jej pánovi zisk. Je pravda, že postupne sa nahrádzal aj ušlý zisk a náhrada škody sa rozdelila do dvoch kategórií, a to *damnum emergens* (samotná škoda) a *lucrum cessans* (ušlý zisk)¹², avšak v tomto prípade by sa v zásade kompenzoval len ušlý zisk bez zjavnej škody. Ujma však v klasickom práve predpokladala zrejme oba komponenty.¹³

Na to, aby sme mohli skutkovú podstatu subsumovať pod *lex Aquilia* (v jeho pôvodnom zmysle), muselo byť splnených v zásade 5 podmienok, a to: 1) žalobca musel utrpieť stratu (*damnum*); 2) strata bola následkom zničenia/poškodenia veci (*res corrupta*), a to buď v podobe *occidere* podľa prvej kapitoly alebo jedného z trojice výrazov, a to *urere, frangere* alebo *rumpere* podľa tretej kapitoly; 3) zničená poškodená vec patrila žalobcovi (*res auctoris*); 4) zničenie/poškodenie veci spôsobil žalovaný svojím telesným pôsobením (*corpore suo*); 5) spôsobil to protiprávne (*iniuria*).¹⁴

Pozrime sa teraz na rozoberaný text. Majiteľ otrokyne utrpel stratu, hoci v tomto prípade by sme hovorili len o ušlom zisku. Samo o sebe *lex Aquilia* vyžadovalo fyzické poškodenie veci,¹⁵ v dôsledku ktorého utrpel majiteľ stratu a v tomto prípade k fyzickému poškodeniu nedošlo. Otázka telesného pôsobenia (*corpore suo*), alebo pôsobenia telesnou silou je tu jednoznačne zodpovedateľná, keďže nedochádza ani k sprostredkovanému fyzickému kontaktu medzi Pavlom a otrokyňou, preto už tento nedostatok by vylučoval použitie *lex Aquilia* v pôvodnom zmysle. Pavol spôsobil majiteľovi otrokyne ujmu slovom, teda že prikázal duchu, ktorým bola posadnutá, aby telo dievčiny opustil. Pokiaľ ide o potrebu fyzického pôsobenia na vec táto požiadavka sa v neskoršom vývoji rímskeho práva, a to už v klasickom období nevyžadovala, čiže v prípade nami rozoberaného textu, by mohla byť splnená požiadavka spôsobenia ujmy bez telesného pôsobenia. Za týmto účelom spočiatku prétor poskytoval žaloby *in factum* a neskôr bola doplnená žaloba *actio legis Aquiliae utilis*, pričom naďalej sa využívali žaloby *in factum* na

⁸ CRAWFORD, Michael H. *Roman Statutes*, London: Institute of Classical Studies, School of Advanced Study, University of London, 1996, s. 723-726.

⁹ JOLOWITZ, Herbert F. The Original Scope of the *Lex Aquilia* and the Question of Damages. In *LQR*, 1922, roč. 38, s. 221 a nasl.

¹⁰ DAUBE, David. On the Third Chapter of the *Lex Aquilia*. In *LQR*, 1936, roč. 52, s. 253.

¹¹ ZIMMERMANN, Reinhardt. *The Law of Obligations*. Kenwyn: Juta&Co., 1992, s. 981-983.

¹² LLOYD, Robert M. – CHASE, Nicholas J. Recovery of Damages For Lost Profits: The Historical Development. In *University of Pennsylvania Journal of Business Law*, Vol. 18, No. 2, 2016, s. 321. Dostupné na: <<https://scholarship.law.upenn.edu/jbl/vol18/iss2/2>>.

¹³ FELLMETH, Aaron X. – HORWITZ, Maurice. *Guide To Latin In International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2009, s. 181.

¹⁴ BIRKS, Peter. *The Roman Law of Obligations*. Oxford: Oxford University Press, 2014, s. 193.

¹⁵ Tamže, s. 196 – 197.

situácie, kedy prípad nebolo možné jednoznačne subsumovať pod prípady pokrývané priamou žalobou, alebo žalobou *utilis*, hoci skutková podstata mala určité analogické znaky.¹⁶

Pokiaľ ide o zavinenie, v rámci ktorého sa vyžadoval buď úmysel alebo nedbanlivosť,¹⁷ jednoznačne môžeme Pavlovi pripísať úmysel. K tomuto Gaius píše:

*Iniuria autem occidere intellegitur, cuius dolo aut culpa id acciderit, nec ulla alia lege damnum, quod sine iniuria datur, reprehenditur; itaque impunitus est, qui sine culpa et dolo malo casu quodam damnum committit.*¹⁸ (Gai. Inst. 3, 211)

Ak by však aj bolo možné subsumovať vzniknutú situáciu pod *lex Aquilia*, jeho aplikácii by mohla brániť otázka občianstva strán. Rímske právo, *ius civile*, bolo v zásade prístupné len rímskym občanom. Z kontextu state Sk 16, 16 – 21 vyplýva, že žalobcovia považovali Pavla so Sílasmom za cudzincov (*peregrini*), keďže ich nazývajú Židmi. Použitiu *actio legis Aquiliae (utilis)* by teda v prvom rade bránil Pavlov status cudzinca, keďže svoje rímske občianstvo odhalí až vo verši 37. je pravda, že aj táto požiadavka sa postupom času oslabovala a ochrana pred poškodením cudzej veci podľa *lex Aquilia* sa postupne priznávala aj cudzincom, avšak nie automaticky, ale prostredníctvom žaloby s fikciou, prostredníctvom ktorej sa na cudzinca nazeralo ako na rímskeho občana, hoci ním nebol.¹⁹ Takto sa to uvádza napríklad v Gai. Inst. 4,37:

*Item ciuitas Romana peregrino fingitur, si eo nomine agat aut cum eo agatur, quo nomine nostris legibus actio constituta est, si modo iustum sit eam actionem etiam ad peregrinum extendi. uelut si furti agat peregrinus aut cum eo agatur, formula ita concipitur: IVDEX ESTO. SI PARET LVCIO TITIO A DIONE HERMAEI FILIO OPEVE CONSILIO DIONIS HERMAEI FILII FVRTVM FACTVM ESSE PATERAE AVREAE, QVAM OB REM EVM, SI CIVIS ROMANVS ESSET, PRO FVRE DAMNVN DECIDERE OPORTERET et reliqua; item si peregrinus furti agat, ciuitas ei Romana fingitur. similiter si ex lege Aquilia peregrinus damni iniuriae agat aut cum eo agatur, ficta ciuitate Romana iudicium datur.*²⁰

Vzhľadom na skutočnosť, že Gaiove Inštitúciu sa datujú do roku 160 n. l., nie je možné usudzovať, že poskytovanie žaloby s fikciou bolo bežnou praxou aj v polovici prvého storočia nášho letopočtu, kedy sa odohráva epizóda do Filipách, teda takmer o 100 rokov skôr. Vylúčiť sa to však nedá.

Jednoznačný problém by však vystal v otázke, či skutočne bola v tomto prípade spôsobená škoda. Pavol totiž nepôsobil nijakú fyzickú škodu na tele otrokyni, ktorá by bránila jej užívaniu. Ujma, ktorú spôsobil bola výsostne ekonomického charakteru, a teda že majiteľ otrokyne stratil pravidelný zárobok z jej prorokovania. Podľa pôvodného znenia *lex Aquilia*, by

¹⁶ ANDRESON, ref. 3, s. 387.

¹⁷ BIRKS, ref. 14, s. 202 – 210.

¹⁸ „Má sa potom za to, že protiprávne zabíja ten, koho zlomyseľnosťou alebo nedbanlivosťou by sa to stalo. A pretože žiadnym iným zákonom nie je stíhaná škoda, ktorá nie je spôsobená protiprávne, je beztretný človek, ktorý bez nedbanlivosti, resp. zlého úmyslu sa dopustí škody nejakou náhodou.“ Súkromný preklad.

¹⁹ duPLESSIS, Paul J. *Borkowski's Textbook on Roman Law*. Oxford: Oxford University Press, 2020, s. 331.

²⁰ „Taktiež rímske občianstvo sa finguje pre cudzinca, ktorý žaluje alebo je žalovaný z dôvodu, z ktorého sa podľa našich zákonov poskytuje žaloba: avšak len vtedy, keď uplatnenie (rozšírenie) tej žaloby aj na cudzinca je spravodlivé, napríklad, ak cudzinec žaluje alebo je žalovaný z krádeže. Ak je cudzinec žalovaný, štylizuje sa formula takto: „BUĎ SUDCOM! AK VYJDE NAJAVO, ŽE PRIČINENÍM ALEBO NA RADU DIONA, SYNA HERAMEOVHO, BOLA LUCIOVI TITIOVI UKRADNUTÁ ZLATÁ MISKA A KEBY ON, AK BY BOL RÍMSKYM OBČANOM, BY AKO ZLODEJ MAL POVINNOSŤ HRADIŤ ŠKODU, a tak ďalej“. Takisto ak žaluje cudzinec z krádeže, finguje sa, že má rímske občianstvo. S fikciou, že je rímskym občanom, sa konanie dovoľuje aj v prípade, ak cudzinec žaluje alebo je žalovaný o náhradu protiprávne spôsobenej škody podľa Akvíliovho zákona.“ Súkromný preklad.

jednoznačne nebol tento nárok žalovateľný s použitím *actio legis Aquiliae*. Nebol by žalovateľný ani prostredníctvom žaloby *utilis*.²¹ Otázka teda vyvstáva, či by prétor v takomto prípade zasiahol a poskytol žalobu *in factum*. Tu chceme upriamiť pozornosť na fragment D 9,2,27,21:

*Si quis de manu mihi nummos excusserit, Sabinus existimat damni iniuriae esse actionem, si ita perierint, ne ad aliquem pervenirent, puta si in flumen vel in mare vel in cloacam ceciderunt: quod si ad aliquem pervenerunt, ope consilio furtum factum agendum, quod et antiquis placuit. Idem etiam in factum dari posse actionem ait.*²²

Sabinus tu priznáva žalobu za protiprávne poškodenie cudzej veci v prípade, že niekto vyrazí inému z roky mince a tieto spadnú tak nešťastne (napríklad do kanalizácie), že nikto k nim už nemôže získať držbu. Ak to však porovnáme s prípadom otrokyne, takto vyrazené peniaze by sme mohli považovať prinajmenšom za stratené, avšak je tu možné hovoriť aj o zániku veci. Takže hoci nedochádza reálne kich fyzickému poškodeniu, vzhľadom na skutočnosť, že k nim už nikto nevie nadobudnúť držbu, môžeme povedať, že prestali existovať.

Ďalšiu podobnú situáciu nachádzame v Inst. Just. 4,3,16, kde sa hovorí a pustení otroka z okov, aby mohol utiecť:

*sed si non corpore damnum fuerit datum neque corpus laesum fuerit, sed alio modo damnum alicui contigit, cum non sufficit neque directa neque utilis Aquilia, placuit eum qui obnoxius fuerit in factum actione teneri: veluti si quis, misericordia ductus, alienum servum compeditum solverit, ut fugeret.*²³

V tomto druhom prípade však opäť útekem otroka zaniká fyzická možnosť držby, i keď iba na strane majiteľa a vec samotná akoby zaniká.²⁴

Toto v prípade otrokyne vo Filipách nenastáva. Vec samotná nezaniká, ani nedochádza k jej poškodeniu, zaniká len jej určitá funkcia, ktorá prinášala ekonomickú výhodu. Pripadala by do úvahy teda jedine žaloby *in factum*,²⁵ ale je otázne, či by ju na tento prípad prétor poskytol.

Zhrňujúco treba poznamenať, že by museli byť v tomto prípade udelené dve výnimky, a to poskytnutie žaloby *in factum* na náhradu ušlého zisku, zároveň použitie fikcie rímskeho občianstva, keďže v tomto bode Pavlov status rímskeho občana nie je ešte známy. Je možné, že vzhľadom na stav poznania majiteľ otrokyne nepredpokladal možnosť žalovať Pavla za vzniknutú škodu, a preto sa uchýlil k obvineniu z narušenia verejného poriadku.

²¹ Pozri aj MOUSOURAKIS, George. Grounds of Delictual Liability in Classical Roman Juridical Literature. In 廣島法學, 2022, roč. 46, č. 1, s. 96-51.

²² „Ak mi niekto vyrazil z ruky mince, Sabinus sa domnieva, že je daná žaloba za protiprávne spôsobenú škodu, keď sa peniaze zničili tak, že sa nedostali k nikomu inému, napríklad ak spadli do rieky, do mora alebo do stoky. Ak by sa dostali k niekomu inému, treba žalovať zo spáchanej krádeže, uskutočnenej s pomocou i radou. To uznávali aj starí právní znalci. Ten istý (Sabinus) ďalej hovorí, že možno uplatniť aj žalobu na danú situáciu.“ Súkromný preklad. Podobne Gai. 3,202: *Interdum furti tenetur, qui ipse furtum non fecerit, qualis est, cuius ope consilio furtum factum est. in quo numero est, qui nummos tibi excussit, ut eos alius surriperet, uel opstitt tibi, ut alius surriperet, aut oves aut boues tuas fugavit, ut alius eas exciperet. et hoc ueteres scripserunt de eo, qui panno rubro fugavit armentum; sed si quid per lasciuiam et non data opera, ut furtum committeretur, factum sit, uidebimus, an utilis actio dari debeat, cum per legem Aquiliam, quae de damno lata est, etiam culpa puniatur.*

²³ „Ale tam, kde nebola spôsobená škoda telesným pôsobením, alebo telo zvieraťa nebolo poškodené, ale vznikla na niečom nejakým iným spôsobom, keďže ani priama akviliánska, ani rozširujúca žaloba nemôže byť použitá, bolo rozhodnuté, že ten kto je vinný bude zodpovedať zo žaloby *in factum*; ako je to v prípade, keby niekto ovplyvnený ľútosťou prepustil otroka iného z okov, aby mohol utiecť.“ Súkromný preklad.

²⁴ Hoci držba pretrvávala až do momentu, kým sa otroka nezemocnil niekto iný.

²⁵ BIRKS, ref. 14, s. 214.

Keener za týmto krokom vidí rímsku xenofóbiu, ktorú odôvodňuje jednak všeobecnou nevraživosťou voči Židom a potom aj skutočnosťou, že Filipi bolo pretransformované na rímsku kolóniu, kde sa usadili rímski veteráni.²⁶ Dovoľme si však tvrdiť, že ak išlo o xenofóbiu táto nemusela byť nevyhnutne rímska, keďže v meste naďalej zotrúvali aj pôvodní grécki obyvatelia²⁷ a nachádzalo sa v gréckom prostredí. Grécka nevraživosť voči židom nebola o nič menšia a toto je vidieť aj v textoch venovaných židovským právam u Jozefa Flavia, kde veľká časť nariadení je adresovaná práve do gréckych oblastí, kde zjavne dochádzalo k častému porušovaniu práv židovského obyvateľstva.

OBYČAJE, KTORÉ NESMIEME PRIJAŤ ANI ZACHOVÁVAŤ

„*Ἰδόντες δὲ οἱ κύριοι αὐτῆς ὅτι ἐξῆλθεν ἡ ἐλπίς τῆς ἐργασίας αὐτῶν ἐπιλαβόμενοι τὸν Παῦλον καὶ τὸν Σιλᾶν εἵλκυσαν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας, 20 καὶ προσαγαγόντες αὐτοὺς τοῖς στρατηγοῖς εἶπαν· Οὗτοι οἱ ἄνθρωποι ἐκταράσσουσιν ἡμῶν τὴν πόλιν Ἰουδαῖοι ὑπάρχοντες, 21 καὶ καταγγέλλουσιν ἔθῃ ἃ οὐκ ἔξεστιν ἡμῖν παραδέχεσθαι οὐδὲ ποιεῖν Ῥωμαίοις οὖσιν.*“²⁸ (Sk 16, 19-31)

Ako sme už uviedli vyššie, majiteľ otrokyne, ktorú Pavol exorcizmom vyľieči nesiahne po súkromno-právnych prostriedkoch riešenia situácie, ale namiesto toho verejne, pred vrchnosťou na námestí, obviní Pavla z narúšania verejného poriadku, a teda že poburujú mesto hlásaním obyčajov, ktoré oni, ako rímski občania nesmú zachovávať, pričom poukazujú na židovský pôvod Pavla so Sílasom.²⁹ Vyvstáva otázka: O aké obyčaje ide, ak ich rímski občania nesmú zachovávať?

Slovo, ktoré sa prekladá ako obyčaj je grécke slovo *τό ἔθος* a je použité aj v rôznych dokumentoch právneho charakteru, ktoré regulujú právne postavenie miest a komunít v rámci rímskej ríše v jednotlivých provinciách. Tieto texty je v zásade možné rozdeliť na dve skupiny, a to pramene regulujúce postavenie niekdajších mestských štátov na územiach provincií a potom pramene regulujúce právne postavenie židovského obyvateľstva, ktoré sú však zachytené v podstate len v diele Jozefa Flavia s názvom *Židovské starožitnosti*.³⁰ Celkovo tieto texty používajú 7 pojmov, ktoré nejakým spôsobom odkazujú na právnu reguláciu, práva, zvyky, výsady a podobne:

- 1) *ὁ νόμος* – užívanie, zvyk, mrav, obvyklý spôsob, poriadok, zásada pravidlo, princíp, zákon, konvencia, štatút, nariadenie.³¹ Pramene: *Epistula Lucii Scipionis Eiusque Fratris ad Heracleotas ad Latmum* (190 p. n. l.)³²; *Epistula magistratus Romani ad Ilienses* (1.

²⁶ KEENER, ref. 2, s. 2472 – 2474.

²⁷ LONG, Phillip J. How Roman Was First Century Philippi? In *Reading Acts*. [online]. Dostupné na internete: <<https://readingacts.com/2017/10/21/how-roman-was-first-century-philippi/>> [cit. 2024-05-05].

²⁸ ALAND, Barbara – ALAND, Kurt et al. *Novum Testamentum Graece. 28th Revised Edition*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2012, s. 436 – 437.

²⁹ Sk 16, 20b-21: „*Tito ľudia poburujú naše mesto. Sú to Židia 21 a hlásajú obyčaje, ktoré my Rimania nesmieme ani prijať, ani zachovávať.*“

³⁰ S výnimkou listu cisára Klaudia do Alexandrie z roku 49 n. l. (*Epistula Claudii ad Alexandrinos*), ktorý je zachytený na papyruse P. Lond VI, 1912 (C. Pap. Jud. II, 153 = Sel. Pap. II, 212 [DDBDP]).

³¹ LIDDELL, H. G. – SCOTT, R. *A Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press, 1996, s. 1180; PANCZOVÁ, Helena. *Grécko-slovenský slovník. Od Homéra po kresťanských autorov*. Bratislava: Lingea, 2012, s. 861.

³² ... *ἔχουσιν ὑ[φ'] | [αὐτοὺς πά]ντα τὰ αὐτῶν πολιτεύεσθαι κατὰ τοὺς ὑμετέρους νόμους... ποδεχόμεθα δὲ καὶ τὰ παρ' ὑμῶν φιλόανθρώπα καὶ τὰς | [πίστεις, κ]αὶ αὐτοὶ δὲ πειρασόμεθα μηδενὸς λείπεσθαι ἐγχαρίτος ἀποδόσει...* SHERK, Robert K. *Roman Documents from the Greek East*. Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1969, pp. 217 – 218, n. 35.

st. p. n. l.)³³; *SC. De Tabenis* (82 – 80? p. n. l.)³⁴; *SC. De Chiis* (80 p. n. l.)³⁵; *SC. De Stratonicensibus* (81 p. n. l.)³⁶; *SC. De Plarasensibus et Aphrodisiensibus* (42 p. n. l.)³⁷; *Epistula proconsulis Asiae ad Chios* (5 – 14 n. l.)³⁸; *Decretum Caii Iulii Caesaris* (dekrét potvrdujúci privilégia Hyrkánovi a jeho det'om – 47 p. n. l.)³⁹; *Epistula P. Servilii Galbae proconsulis Asiae ad Milesios* (o právach Židov 45 p. n. l.)⁴⁰; *Epistula Iulii Antonii proconsulis Asiae ad Ephesios pro Iudaeis* (9 – 6 p. n. l.)⁴¹; *Edictum Augusti de Iudaeis* (1 n. l.)⁴²; *Edictum Claudii ad Alexandrinos et ad Syrios* (41 AD)⁴³.

- 2) τὰ φιλόανθρωπα – privilégia, oprávnenia, výsady, imunity.⁴⁴ *Pramene: Epistula M. Valerii Messalae praetoris ad Teios* (193 p. n. l.)⁴⁵; *Epistula Lucii Scipionis Eiusque Fratris ad Heracleotas ad Latmum* (190 p. n. l.); *SCC. De Thisbensibus* (170 p. n. l.)⁴⁶; *SC. De Stratonicensibus* (81 p. n. l.); *Epistula Iulii Caesaris et Octavviani et SCC. de Mytilenaeis* (47 – 25 p. n. l.)⁴⁷; *SC. De Plarasensibus et Aphrodisiensibus* (42 p. n. l.); *Edictum Marci Antonii triumviri ad Plarasenses et Aphrodisienses* (39 – 38 p. n. l.)⁴⁸; *Epistula Marci Antonii Triumviri ad Plarasenses et Aphrosienses* (39 – 35 p. n. l.)⁴⁹; *Epistula proconsulis ad Aphrodisienses* (2 – 3 st. n. l.)⁵⁰; *Decretum Caii Iulii Caesaris* (o

³³ ... [—] ἐν νόμοις ἰε]ροις [—]...FRISCH, Peter. *Die Inschriften von Ilion*. Bonn: Habelt, 1975, n. 77.

³⁴ ... ἀύ]τοῖς τοῖς νόμοις αἰρέσεσίν... SHERK, ref. 32, s. 100 – 104, n. 17.

³⁵ ... ὅπως νόμοις τε καὶ ἔθεσιν καὶ δικαίοις χ[ρῶν]-/ται ἃ ἔσχον... BOECKH, Augusto – FRANZIUS, Ioannes. *Corpus Inscriptionum Graecarum*. Berlin: Röhl, Hermann, 1828-77, n. 2222, ll. 15-18.

³⁶ ... [δικαίοις τε καὶ νόμοις καὶ ἔθισμοῖς τοῖς ἰδίοις... ..δήμωι φιλόανθρώπως κεχρησ[θ]αι... ἐν τῇ συγκλήτῳ φιλόανθρώ-/πως ἀποκριθῆνα... SHERK, ref. 32, s. 105 – 111, n. 18.

³⁷ ...φιλόανθρώπως τε ἀύ]τοῖς ἀποκριθῆ... ἃ τέ τινα ἔπαθλα, τειμάς, φιλόανθρώπα Γά]ιος Καῖσαρ ἢ Μάρκος Ἀντώνιος... καλίστῳ τε νόμῳ ἐστίν... νόμοις | τε ἰδίοις π[ατρί]οις καὶ οὖς ἂν μετὰ ταῦτα ἐν ἑαυτοῖς κυρ<ώ>σ<ω>ιν χρῶν[ται... Ῥωμαίων αὐτοῖς? ἐπιτάσση παρὰ? τὰ φιλόανθρώπα τὰ ὑπὸ τῆς σ]υνκλήτου [Ἀφροδε]ῖσι δεδομένα... νόμοις ἰδίοις πατρίοις τε καὶ ἔθισμοῖς ἐχρ[?]ήσαντο... σηστερτίων νόμων... κατασταθῶσιν τε νόμον | [περὶ τούτων τῶν πρ]αγμάτων ἐπὶ τὸν δήμον [ἐπιφέρωσιν... REYNOLDS, Joyce. *Aphrodisias and Rome*. In *Journal of Roman Studies Monographs*, 1982, č. 1, s. xviii + 214, n. 8.

³⁸ ... ὅπως νόμοις τε καὶ ἔθεσιν καὶ δικαίοις χ[ρῶν]-/ται ἃ ἔσχον... οἱ τε παρ' αὐτοῖς ὄντες Ῥωμ[αῖ]-/οι τοῖς Χείων ὑπακούωσιν νόμοις...BOECKH – FRANZIUS, ref. 35, n. 2222.

³⁹ ... ὅσα τε κατὰ τοὺς ἰδίους αὐτῶν νόμους ἐστίν ἀρχιερατικὰ φιλόανθρώπα... Josephus, *Ant. Iud.*, XIV, 10, 2. REINACH, Théodore. *Œuvres complètes de Flavius Josèphe*. Paris: E. Leroux, 1900.

⁴⁰ ... καθὼς ἔθος ἐστίν αὐτοῖς, αὐτόν τε κατὰ τοὺς νόμους εὐθὺν κέναι τὸ <δίκαιον> ψήφισμα... Josephus, *Ant. Iud.*, XIV, 10, 21. Tamže.

⁴¹ ... αὐτοῖς χρῆσθαι τοῖς ἰδίοις νόμοις καὶ ἔθεσιν... Josephus, *Ant. Iud.*, XVI, 6, 7. Tamže.

⁴² ... χρῆσθαι τοῖς ἰδίοις θεσμοῖς κατὰ τὸν πάτριον αὐτῶν νόμον... Josephus, *Ant. Iud.*, XVI, 6, 2. Tamže.

⁴³ ... φυλάσσεσθαι δ' αὐτοῖς καὶ τὰ πρότερον δικαιώματα ἐμμένουσι τοῖς ἰδίοις ἔθεσιν... Josephus, *Ant. Iud.*, XIX, 5, 2. Tamže... Καλῶς οὖν ἔχειν καὶ Ἰουδαίους τοὺς ἐν παντὶ τῷ ὑφ' ἡμᾶς κόσμῳ τὰ πάτρια ἔθη ἀνεπικωλύτως φυλάσσειν... καὶ μὴ τὰς τῶν ἄλλων ἐθνῶν δεισιδαιμονίας ἐξουθενίζειν, τοὺς ἰδίους δὲ νόμους φυλάσσειν... Josephus, *Ant. Iud.*, XIX, 5, 3. Tamže.

⁴⁴ LIDDELL – SCOTT, ref. 31, s. 1932.

⁴⁵ ... αἱ τὰ τε εἰς | τὸν θεὸν τίμα καὶ τὰ εἰς ὑμᾶς φιλόανθρώπα πειρασό-/μεθα συνεπαύξειν...DITTENBERGER, Wilhelm. *Sylogae Inscriptionum Graecarum*. 3. ed. Leipzig: S. Hirzel, 1917, n. 601.

⁴⁶ ... καὶ ἕαν που εἰς ἄλλας πόλεις βούλωνται γράμματα φιλόαν-/θρώπα δοῦναι ἔδοξεν... RICCOBONO, Salvatore et al. *Fontes iuris romani antejustiniani*. Florencia: S. a. G. Barbèra, 1940, s. 242-246.

⁴⁷ ...[φυλάττειν τὰ φιλόανθρώπα ἃ διεπράξ]ασθε δι' ἡμῶν... ὑπὸ τῆς συγκλήτου φιλόανθρώπα συγκεχωρημένα ἦν... καὶ τοῖς] φιλόανθρώποις ἃ ἔχετε παρ' ἡμῶν... ἄτινα φιλόανθ[ρώ]πα... νόμου δήμου... PATON, Guilelmus R. *Inscriptiones Graecae*, XII, 2, Berlin: W. de Gruyter, 1899, n. 35.

⁴⁸ ... καὶ ὑπὲρ τῶν προγεγο-/[νό]των φιλόανθρώπων... REYNOLDS, ref. 37, n. 7.

⁴⁹ ... ᾧ καὶ τὰ καθήκοντα | ἀπεμέρισα φιλόαν-/θρώπα ἄξιον ἡγή-/σάμενος τὸν ἄν-/δρα τῆς ἡμ<ῶ>ν | τειμῆς... στιν δὲ ἀντίγραφ[α] | τῶν γεγονότων ὑ-/μεῖν φιλόανθρώπων | τὰ ὑπογεγραμμένα... Tamže, n. 6.

⁵⁰ ... ἃ δεδομένα φιλόανθρώπα... Tamže, n. 49.

privilegiách Židov – 47 p. n. l.)⁵¹; *Epistula Marci Antonii triumviri ad Hyrcanum* (o zajatých Židoch a židovskej zemi 41 p. n. l.)⁵².

- 3) *τό ἔθος* – zvyk, návyk, obyčaj, mrav, zvykové právo, zvyk predpísaný právom, inštitút, predpis, rítus.⁵³ Pramene: *Epistula Caii Iulii Caesaris ad Parianos de Iudaeorum libera religionis exertatione* (46 – 44 p. n. l.)⁵⁴, *Epistula C. Norbani Flacci proconsulis Asiae ad Sardianos* (35 p. n. l.)⁵⁵, *Edictum Claudii ad Alexandrinos et ad Syrios* (41 n. l.), v ktorých sa nachádza ako jediný použitý pojem; *SC. De Chiis* (80 BC), *Decretum Caii Iulii Caesaris* potvrdzujúci privilegia udelené Hyrkánovi a jeho deťom (47 BC), *Epistulae Iulii Caesaris et Octaviani et SCC. De Mytilenaeis* (47 – 25 BC), *Epistula P. Servilii Galbae proconsulis Asiae ad Milesios* (45 BC), *Epistula Iulii Antonii proconsulis Asiae ad Ephesios pro Iudaeis* (9 – 6 BC), *Edictum Claudii ad Alexandrinos et ad Syrios* (41 AD), kde je popri iných pojmoch.
- 4) *τὸ δίκαιον* – právo, spravodlivosť, zákonný nárok.⁵⁶ Pramene: *SC. De Chiis* (80 p. n. l.); *SC. De Stratonicensibus* (81 p. n. l.); *Epistula proconsulis Asiae ad Chios* (5 – 14 n. l.); *Decretum Caii Iulii Caesaris* (o privilegiách Židov – 47 p. n. l.); *Decretum Caii Iulii Caesaris* (o Hyrkánových privilegiách – 46 – 44 p. n. l.).
- 5) *θεσμός* – to, čo je stanovené, zákon, nariadenie, pravidlo, rítus, ustanovenie, zvyk, právo, právomoc, rozkaz.⁵⁷ Pramene: *Edictum Augusti de Iudaeis* (1 n. l.).
- 6) *ὁ ἔθισμός* – návyk, zvyk, obyčaj.⁵⁸ Pramene: *SC. De Stratonicensibus* (81 p. n. l.); *SC. De Plarasensibus et Aphrodisiensibus* (42 p. n. l.); *Epistula P. Cornelii Dolabellae proconsulis Syriae ad Ephesios qua Iudaeis militia vacation et religionis libertas conceditur* (o privilegiách Židov 43 p. n. l.)⁵⁹.
- 7) *τὰ πάτρια/ τὸ πάτρων* – dedičný zvyk, zvyky predkov, zdedená konštitúcia.⁶⁰ Pramene: *Epistulae Spurii Postumi praetoris et SC. De Delphorum autonomia* (189 p. n. l.)⁶¹; *Epistula C. Livii consulis et SC ad Delphos* (189 - 188 p. n. l.)⁶²; *Epistula M. Vipsanii Agrippae ad Ephesios pro Iudaeis* (14 p. n. l.)⁶³; *Epistula M. Vipsanii Agrippae ad Cyrenaeos pro Iudaeis* (13 p. n. l.)⁶⁴; *Epistula Iulii Antonii proconsulis Asiae ad Ephesios pro Iudaeis* (9 – 6 p. n. l.); *Edictum Claudii ad Alexandrinos et ad Syrios* (41 n. l.).

Zamerať sa však chceme na v Sk 16, 21 použité slovo *ἔθος* (*καὶ καταγγέλλουσιν ἔθῃ ἃ οὐκ ἔξεστιν ἡμῖν παραδέχεσθαι οὐδὲ ποιεῖν Ῥωμαίοις οὕσιν*). Je pravda, že v jednotlivých prameňoch,

⁵¹ ... τὰ τε **φιλόανθρωπα** ὅσα τε τοῦ δήμου ψηφισαμένου καὶ τῆς συγκλήτου ἔσχον... πὶ τούτοις τε τοῖς **δικαίοις** χρῆσθαι αὐτοῖς ἐξεῖναι ἐν Λύδδοις... Josephus, Ant. Iud., XIV, 10, 6. REINACH, ref. 39.

⁵² ... τοῖς τε ὑπ' ἐμοῦ δοθεῖσιν καὶ Δολαβέλλα **φιλανθρώποις** χρῆσθαι ὑμᾶς βούλομαι... Josephus, Ant. Iud., XIV, 12, 3. Tamže.

⁵³ LIDDELL – SCOTT, ref. 31, s. 480; PANCZOVÁ, ref. 31, s. 393; STRONG, J. Greek Dictionary of the New Testament. Albany: Books for Ages, 1997, s. 139; GRIMM, C. L.W. – THAYER, J. H. A Greek-English Lexicon of the New Testament. Piscataway: Gorgias Press, 2010, s. 168.

⁵⁴ ... κατὰ τὰ πάτρια **ἔθῃ** καὶ **νόμιμα** συνάγεσθαι τε καὶ ἐστιᾶσθαι... Josephus, Ant. Iud., XIV, 10, 8. REINACH, ref. 39.

⁵⁵ ... ὅσα ἂν ᾶσιν κατὰ τὸ πάτριον αὐτοῖς **ἔθος** συναγαγόντες... Josephus, Ant. Iud., XVI, 6, 6. Tamže.

⁵⁶ LIDDELL – SCOTT, ref. 31, s. 429; PANCZOVÁ, ref. 31, s. 355.

⁵⁷ LIDDELL – SCOTT, ref. 31, s. 795; PANCZOVÁ, ref. 31, s. 615.

⁵⁸ LIDDELL – SCOTT, ref. 31, s. 479 – 480.

⁵⁹ ... χρῆσθαι τοῖς πατρίοις **ἔθισμοις**... Josephus, Ant. Iud., XIV, 10, 12. REINACH, ref. 39.

⁶⁰ LIDDELL – SCOTT, ref. 31, s. 1348.

⁶¹ ... καθὼς **πάτριον** αὐτοῖς ἐξ ἀρχῆς... POUILLOUX, Jean. *Fouilles de Delphes*, III, 4, 4, Paris: E. de Boccard, 1976, n. 353.

⁶² ... διὰ τὸ / **πάτριον** ἡμῖν εἶναι... DITTENBERGER, ref. 45, n. 611.

⁶³ ... φυλακὴν βούλομαι τοὺς ἐν Ἀσίᾳ Ἰουδαίους ποιεῖσθαι κατὰ τὰ **πάτρια**... Josephus, Ant. Iud., XVI, 6, 4. REINACH, ref. 39.

⁶⁴ ... ὡς ἔστιν αὐτοῖς **πάτριον**... Josephus, Ant. Iud., XVI, 6, 5. Tamže.

kde je tento termín použitý nachádzame často paralelu s náboženskými zvykmi.⁶⁵ Pojmy je však potrebné vykladať v kontexte prameňa, v ktorom je takýto pojem použitý, ako aj v kontexte samotného autora. Jeden pojem môže mať totiž rôzne významy, respektíve dôrazy, vzhľadom na komunitu, ktorá s ním pracuje. Asi najvýznamnejší slovník starovekej gréčtiny od autorov Liddela a Scotta, uvádza významy slova v zmysle obyčaje, zvyku.⁶⁶ Helena Panczová však význam slova rozširuje aj o obyčajové právo⁶⁷ a práve táto možnosť upútala vo vybranej stati našu pozornosť.

Zvyky spomenuté v Sk 16, 21 v zásade biblickí komentátori spájajú s náboženským kultom, teda by išlo o hlásanie nových náboženských praktík v rozpore s oficiálnym štátom uznaným kultom.⁶⁸ Tejto dobe v zásade ešte neexistuje „kresťanstvo“, ale ide o odnož Židovstva, ktorá vyznala Ježiša Krista ako svojho Mesiáša. Toto nové hnutie teda požívalo status *religio licita*. V antickom svete existoval fenomén sympatizantov s Judaizmom, ktorí buď neskôr úplne konvertovali na Judaizmus, teda podstúpili aj obriezku, čím sa začlenili do židovského národa, alebo zotrvali v kontakte s miestnou synagógou, ako tzv., *sebomenoi/fóbúmenoi*, teda bohabojní. Fredriksenová v tomto kontexte upozorňuje však, že títo sympatizanti v zásade neopustili svoje pôvodné náboženstvo, ale akoby pridali kult Jahveho do panteónu bohov, ktorých vyznávali. Napriek tomu situácia s Pavlom by mohla spadať pod zákaz misie.⁶⁹

Rimania v zásade nezakazovali súkromné vyznávajúce nejakého náboženstva a ako vidíme, vedeli aj judaizmus začleniť do svojej životnej praxe. Preto by sme chceli navrhnúť iné riešenie problému, a to hlásanie tohto *ἔθος* ako právneho systému, ktorého prijatie by mohlo mať závažné dôsledky pre rímskych občanov. Aj niektorí z komentátorov spomínajú konverziu na judaizmus, ale konverzia na judaizmus nebola len zmenou náboženského kultu. Ak ste sa stali Židom, stali ste sa súčasťou židovského národa, a teda človek v zásade zmenil svoj občiansky status.⁷⁰

Samotné slovo *ἔθος* je v niektorých slovníkoch preložené aj s významom obyčajové právo,⁷¹ či zvyk predpísaný právom.⁷² V tomto kontexte Zeev upozorňuje, že v prípade Židov nebol praktický rozdiel medzi zákonom a zvykom, keďže zvyky boli určené aj regulované pravidlami písaného a ústneho práva.⁷³ Život podľa židovských zvyklostí bol životom podľa Zákona a mnohé zvyky časom získavali silu zákony.⁷⁴ Sme toho názoru, že práve takéto vnímanie

⁶⁵ Napríklad *Epistula Carii Iulii Caesaris ad Parianos de Iudaeorum libera religionis exertatione*, kde už samotný názov naznačuje tému kultickej/náboženskej praxe.

⁶⁶ LIDDELL – SCOTT, ref. 31, s. 480.

⁶⁷ PANCZOVÁ, ref. 31, s. 393.

⁶⁸ Pozri TALBERT, Charles H. *Reading Acts: A Literary and Theological Commentary on the Acts of the Apostles*. Georgia: Smyth & Helwys Publishing, Inc., 2005, s. 144; HAENCHEN, Ernst. *The Acts of the Apostles: A Commentary*. Philadelphia: The Westminster Press, 1971, s. 496; KEENER, ref. 2, s. 2470 – 2472;

⁶⁹ FREDRIKSEN, Paula. What "Parting of the Ways"? Jews, Gentiles, and the Ancient Mediterranean City. In BECKER, Adam H., Reed, Anette Y. (eds.). *The Ways That Never Parted: Jews and Christians in Late Antiquity and the Early Middle Ages*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2003, s. 35 – 64, s. 51 – 53.

⁷⁰ Hoci existoval v tomto čase zrejme už aj koncept viacnásobného občianstva, je otázne do akej miery bol prístupný bežnej populácii. Pozri SHERWIN-WHITE, Adrian N. *The Roman Citizenship*. Oxford: Oxford University Press, 1973, s. 111; MATHISEN, Ralph W. Peregrini, Barbari, and Cives Romani: Concepts of Citizenship and the Legal Identity of Barbarians in the Later Roman Empire. In *The American Historical Review*, 2006, roč. 111, č. 4, s. 1011 – 1040, s. 1012 – 1014.

⁷¹ PANCZOVÁ, ref. 31, s. 393; ἔθος, -εος, τό. In *Diccionario Griego-Español*. [online]. Dostupné na internete: <<http://dge.cchs.csic.es/xdge/%E1%BC%94%CE%B8%CE%BF%CF%82>> [cit. 2024-05-05].

⁷² STRONG, ref. 53, s. 139; GRIMM – THAYER, ref. 53, s. 168.

⁷³ ZEEV, Miriam P. B. *Jewish Rights in the Roman World: The Greek and Roman Documents Quoted by Josephus Flavius*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1998, s. 416.

⁷⁴ Existovali samozrejme aj miestne zvyky, ktoré boli nezáväzné, ako liturgia, svadobné rituály a podobne. Jewish Custom (Minhag) Versus Law (Halacha). In *My Jewish Learning*[online]. Dostupné na Internete: <<https://www.myjewishlearning.com/article/jewish-customs/>> [cit. 2024-05-05].

zvyku a zákona je aj za používaním tohto pojmu i v iných textoch a o to viac v biblických textoch, ktoré často vykazujú židovský vplyv.⁷⁵

ZÁVER

Z hľadiska rímskeho práva je situácia v meste Filipi nasledovná. Pavol sleduje otrokyňu, ktoré svojím prorokovaním vytvárala zisk pre svojho pána, avšak toto prorokovanie bolo výsledkom posadnutia. Pavol sa rozhodne vykonať na otrokyňu exorcizmus a uzdraviť ju, čím spôsobí majiteľovi škodu. Majiteľ otrokyne sa rozhodne obviniť Pavla z narušenia verejného poriadku tým, že hlása obyčaje, ktoré rímski občania nemôžu nasledovať, čo vedie k bitiu a uväzneniu Pavla so Sílasom.

Dovolíme si tvrdiť, že tento sled udalostí nie je nevyhnutne výsledkom xenofóbie, ale dôsledkom frustrácie jedného Rimana, ktorému Pavol zničil nádej na zisk a pravdepodobne nevnímal využitie žaloby podľa *lex Aquilia* ako dostupnú možnosť. O tomto majiteľovi nevieme nič iné, než to, že bol rímsky občan. Áno, určitá miera nevraživosti mohla hrať v celom dianí úlohu, ale je možné, že ak by aj chcel postupovať inak, nebola mi by mu priznaná žaloba. Ako sme už spomínali, prekážkou by mohol byť Pavlov status, keďže v tomto bode sa nevie, že má byť rímsky občan, bolo by potrebné poskytnúť žalobu s fikciou. Okrem toho, ak by aj takéto riešenie bolo dostupné, stále vystáva otázka, či by prétor uznal poškodenie, v ktorom dochádza len k strate zisku bez fyzického poškodenia veci samotnej, ako dôvod na priznanie žaloby *in factum*, keďže priama ani obdobná žaloba podľa *lex Aquilia* určite neprichádza do úvahy. Je možné, že dotýčny si bol týchto limitácií vedomý, alebo a priori predpokladal nedostupnosť *ius civile* pre cudzinca, tak rozhodol Pavlovi pomstiť verejným obvinením.

Ako sme už uviedli závažnosť tohto obvinenia nevidíme v hlásaní nového náboženstva, alebo náboženských praktík, ale v hroziacej strate občianskeho statusu, ak by niekto prijal judaizmus. Pavol síce hlásal vieru v Krista bez konverzie, ale to neznamená, že obyvatelia Filíp si boli tejto zmeny vedomý. Skutočnosť, že dotknutý jednotlivec označuje Pavla za Žida a s týmto židovstvom spája zvyky, ktoré nesmú zachovávať môže byť práve odkazom na vstup do židovského ľudu v prípade prijatia judaizmu, a teda možnú stratu občianskeho statusu.

V tomto bode ide o predstavenie tézy, ako možného motívu za konaním Filipianov, pričom jej overenie bude predmetom ďalšieho skúmania rímskeho občianstva v období Pavla a to aj s dôrazom na nároky na Pavlovo rímske občianstvo, ktorému sa budeme venovať v nasledujúcom období.

⁷⁵ V prípade Matúšovho evanjelia sa bádatelia zhodujú na jeho židovskom pôvode a Lukáša označujú za prozelytu. Pozri ÁBEL, František. *Úvod do Novej zmluvy*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2009, s. 63 a nasl.